

Herman Höften lezing 26 januari 2015 door Gerdi Verbeet

Dames en heren,

‘De kracht van volksvertegenwoordigers van de PvdA is dat hun voorgangers van ver zijn gekomen’- dat waren de woorden die Felix Rottenberg twee jaar geleden op deze plaats sprak toen hij het had over Herman Höften. En zo is het precies. Sociaaldemocraten weten waar ze vandaan komen. Onze voorbeelden zijn mensen als Herman Höften, die ook in moeilijke omstandigheden bleven strijden voor een rechtvaardige samenleving en bleven geloven in het hogere ideaal.

Zelf heb ik de naamgever van deze lezing niet gekend, maar Wim Meijer, mijn partner, kende hem wel. Toen ik hem vroeg Herman Höften te omschrijven zei hij, na enig nadenken: “Herman was een indrukwekkende vertegenwoordiger van die generatie PvdA’ers die geen focusgroep nodig had om te weten wat er onder de mensen leeft. Want ze spraken ze zelf elke dag.’

Daarom ben ik er erg trots op dat ik hier vandaag de Herman Höftenlezing mag houden.

Ter voorbereiding van deze avond stuurde uw organisator mij deze zomer wat krantenartikelen toe. Daar waren ook artikelen bij over de stadsmusical ‘Van Katoen’ over de geschiedenis van Almelo – dat geweldige spektakel waar deze zomer meer dan tienduizend Almelo’ers naar kwamen kijken. Die verhalen intrigeerden me. Want de Almelo’ers kwamen niet alleen kijken, ze hebben die musical ook zelf met elkaar gemaakt. Ik citeer uit Tubantia: ‘Iedereen deed mee. Jong en oud, arm en rijk – samen zaten ze aan tafel en samen hebben ze iets neergezet waar de hele stad het nog jaren over zal hebben.’ En dat is precies het thema waar ik het met u over wil hebben.

Meedoen.

De meesten van u zullen mij kennen uit de tijd dat ik Kamervoorzitter was. Ik kwam dan ook vaak in beeld, want het waren roerige tijden: ontevreden kiezers, complexe verkiezingsuitslagen, moeizame formaties en instabiele kabinetten. Ik maakte mij daar ook zorgen over, want het aanzien van de democratie lijdt onder gedoe. Daarom besloot ik om eens met een paar verstandige mensen te gaan praten over hun visie op de toekomst van de democratie. En die gesprekken mondden uit in het boekje *Vertrouwen is goed, maar begrijpen is beter*, over de vitaliteit van de parlementaire democratie, dat in maart 2012 werd gepubliceerd.

De kern van al die gesprekken was eigenlijk hetzelfde. Namelijk: het is toch heel raar dat de manier waarop wij vorm geven aan onze democratie is in de 200 jaar van haar bestaan nooit wezenlijk is veranderd. We gaan eens in de zoveel tijd naar de stembus – en dat is het dan wel.

Maar de samenleving is wél onherkenbaar veranderd. Stofzuigers, vaatwassers, computers en vooral internet hebben ons bestaan zo ongelofelijk veel makkelijker gemaakt. We werken meer thuis, veranderen vaker van werk en kunnen vrijwel 24/7 boodschappen doen. Wim Kok vertelde mij eens hoe de vakanties er uit zagen toen hij een kind was: het hele gezin ging met de bus naar Rotterdam, daar gingen ze eerst naar de Cineac en dan pannenkoeken eten - en dan weer naar huis. Einde vakantie. Nu gaan de ouders van Nina en Luca met een last minute naar Kreta – en minstens voor twee weken.

We hoeven fysiek veel minder hard te werken dan vroeger en we maken veel meer kennis met andere landen, andere culturen. Maar we zijn gemiddeld ook veel beter opgeleid. En wat we op school niet hebben geleerd, vinden we met google. Zo blijven we ons leven lang leren. Door Internet weten we precies wat er in de wereld gebeurt en bovendien scherpt het onze intelligentie: apps installeren, de weg vinden op google, foto's versturen via whatsapp – we kunnen het allemaal.

En als dat allemaal zo is, dan is het toch wel vreemd als je als overheid van al die ervaring, al die energie en al die kennis bij je burgers geen gebruik maakt. Als je volstaat met de burgers te vragen eens in de zoveel tijd gebruik te maken van hun kiesrecht. Terwijl we van de inzet van burgers zoveel profijt zouden kunnen hebben. Door ze veel meer bij het bestuur van stad en land te betrekken. Door ze aan te moedigen veel meer verantwoordelijkheid te nemen. Als ik mijn boekje vandaag opnieuw zou schrijven, zou ik het daarom een andere titel geven: vertrouwen is goed, maar *meedoen* is beter.

Eén van de mensen die ik sprak voor mijn boek is de Vlaamse auteur David van Reijbrouck. Twee jaar geleden begon hij in België het project G1000, waarin hij duizend willekeurig gelote 'gewone' Belgische burgers bij elkaar bracht om te praten over de toekomst van het land. Eerst werden ze uitvoerig geïnformeerd door deskundigen en daarna bespraken ze met elkaar de mogelijke oplossingen voor de grote problemen van België.

De deelnemers vonden het een geweldige ervaring. Niet omdat elk voorstel dat ze deden meteen werd overgenomen. Sommige voorstellen waren echt niet haalbaar. Maar als dat zo was, hoorden ze nu wel waarom het niet kon. Ze voelden zich serieus genomen. En daar gaat het om.

Inmiddels heeft Van Reijbrouck dat idee van de G1000 verder uitgewerkt. Hij schreef een pamflet met de titel: Tegen verkiezingen. Dat klinkt een beetje raar – en zonder nadere uitleg zal het u zeker verbazen dat *ik* het een geweldig pamflet vind. Maar Van Reijbrouck bedoelde dit: we doen net alsof vrije verkiezingen hetzelfde is als democratie, maar dat is in deze tijd veel te beperkt. En hij bedacht een systeem waarin die G1000 een soort permanente aanvulling is op verkiezingen. Zodat we een deel van het Parlement net als nu laten kiezen - en een deel te loten. Een deel van het Parlement bestaat dan dus uit een bonte groep mensen die daar via loting in terecht is gekomen. Net zoals dat trouwens gebeurde in de eerste democratie in Athene. Zo kan in principe iedereen een keertje aan de beurt komen om verantwoordelijkheid te dragen. En zo komen ook eens andere ideeën aan bod dan alleen de plannen van professionele bestuurders en technocraten..

Ik vind dat een héél interessant idee. Ik zie het als een mogelijke oplossing voor drie problemen. Dat het bestuur van het land wel heel sterk in handen is van de hoogst opgeleiden. Dat – mede daardoor - de politiek in Den Haag niet altijd praat over de problemen waarvan mensen wakker liggen. En dat burgers te weinig mede verantwoordelijkheid kunnen dragen voor de gang van zaken in het land.

Na de vorige gemeenteraadsverkiezingen is een aantal gemeenten al bij Van Reijbrouck te rade gegaan. De gemeenteraad van Amersfoort heeft een initiatief van een groep burgers om te komen tot een G1000 omarmd en hen gevraagd zelf ook voorstellen voor de politieke agenda te doen. In de gemeente Utrecht krijgen 150 willekeurig gekozen inwoners binnenkort een persoonlijke uitnodiging om drie volle dagen te debatteren over hun ideeën voor energiebesparing. En in Drenthe is kort geleden zelfs de eerste dorpscoöperatie opgericht. In het dorp Nieuw-Dordrecht bij Emmen regelen de bewoners voortaan alles zelf, met elkaar: de zorg, het groen, de wegen - alles. En omdat iedereen betrokken is bij de beslissingen die genomen worden, zijn de mensen ook veel meer bereid zich zelf voor hun omgeving in te zetten.

Ze doen mee en ervaren hoe leuk, maar ook hoe lastig het is.

Ik ben enorm benieuwd hoe het met deze initiatieven verder gaat. Want in het stadium van plannen maken kunnen mensen vaak heel enthousiast worden. Maar hoe gaat het dan verder? Daarbij gaat het om twee cruciale dingen. Ten eerste: nemen de politici en de ambtenaren de ideeën van de burgers echt serieus? Gaan ze ze echt uitvoeren? Of zeggen ze ‘we nemen het mee’ – om vervolgens gewoon verder te gaan met hun eigen plannen. Dat is één cruciaal aspect. Het tweede is: zijn de burgers ook echt bereid om verantwoordelijkheid te nemen? Want dat is niet vrijblijvend. Het kost tijd en energie en inspanning. En wie verantwoordelijkheid neemt, moet ook bereid zijn verantwoording af te leggen. Als het allemaal goed gaat, krijg je lof. Maar als er problemen ontstaan, moet je ook bereid zijn kritiek te ontvangen.

Ik denk wel dat dit de weg is die we op moeten. We kunnen het ons niet meer veroorloven onze hoog opgeleide, kritische burgers niet veel meer te betrekken bij het bestuur. We kunnen veel meer verantwoordelijkheid dragen met elkaar en dat moet ook. Maar ik realiseer me ook heel goed, dat dat niet zonder slag of stoot zal gebeuren.

Het gaat er niet alleen om dat burgers weer vertrouwen krijgen in bestuurders, maar het omgekeerde is misschien nog wel belangrijker. Bestuurders moeten leren de burgers te vertrouwen. Ze moeten leren macht te delen. En de burgers moeten niet alleen de bestuurders weer vertrouwen, maar ook bereid zijn verantwoordelijkheid te dragen. Zich er voor in te zetten. Dat leerproces kost tijd. Maar als we democratie een nieuwe impuls willen geven, zodat burgers niet alleen gaan stemmen, maar ook echt meebeslissen, meedoen.

Maar dat thema ‘meedoen’ heeft nog een tweede kant, die ik vandaag ook met u wil bespreken. Want het gaat mij niet alleen om meedoen in het bestuur van je wijk, je stad en het land. Het gaat ook over meedoen in de manier waarop we met elkaar samenleven. Over hoe we omgaan met mensen die hulp en aandacht nodig hebben.

Sinds onze Koning het woord heeft gebruikt in zijn eerste troonrede is er discussie over de participatiesamenleving. En in feite gaat die discussie over de vraag: hoe geven we opnieuw vorm aan het idee van de verzorgingsstaat. Want de verzorgingsstaat is weliswaar een stuk jonger dan de democratie, maar door diezelfde enorme veranderingen die de samenleving in de laatste 50 jaar heeft doorgemaakt, is ook die verzorgingsstaat aan herijking toe.

Voor ons als sociaaldemocraten is dat misschien nog wel van meer belang dan voor mensen van andere partijen. Want juist wij hebben een grote bijdrage geleverd aan het denken over en werken aan de opbouw van die verzorgingsstaat. Met alle reden om trots te zijn, want 100 jaar strijd heeft tot geweldige dingen geleid: betere huisvesting, betere zorg en beter onderwijs voor alle Nederlanders en niet alleen voor de betere klasse.

Maar nu, in 2015, is er ook alle reden om stil te staan bij de vraag, hoe die verzorgingsstaat er nu voorstaat. Want de laatste decennia is er in de opbouw en groei van die verzorgingsstaat ook wel iets scheefgegroeid. In de woorden van de socioloog Kees Schuyt: ‘het probleem van de verzorgingsstaat is dat zij geen ingebouwd mechanisme had om de *noden* van mensen te onderscheiden van hun *wensen*.’ Opeenvolgende generaties politici hebben, om de kiezer tegemoet te komen, gevolg gegeven aan een almaar groeiende lijst van wensen: van aftrek van hypotheekrente en huursubsidie, ruimhartige studiefinanciering, tot vergoedingen aan opa’s en oma’s die op hun kleinkinderen passen.

En zo kwam onvermijdelijk de grens in zicht van wat de mensen voor zo'n verzorgingsstaat willen en kunnen betalen.

En dus is de vraag: nemen wij sociaaldemocraten nu met dezelfde inzet de verantwoordelijkheid op ons om die verzorgingsstaat ingrijpend te hervormen? En zo ja, hoe moet dat dan? Wat betekent dat idee van de participatiemaatschappij – is het een typisch liberale uitvinding of kunnen wij er ook iets mee? En die ingrijpende hervormingen van de zorg voor ouderen en andere kwetsbaren die onze eigen Martin van Rijn nu inzet – wat vinden we daar eigenlijk van? Sociaaldemocraten hebben het hier niet makkelijk mee.

Ik moet vaak denken aan de discussies vroeger bij ons thuis. Mijn ouders waren beiden overtuigd sociaal-democraat. Maar ze waren het zelden eens. Mijn moeder was als dochter van een Brabantse molenaar wat ondernemender, maar mijn vader was een traditionele Amsterdamse sociaaldemocraat. Hij vond: als iets echt belangrijk is moet de overheid het doen, en als de overheid het niet doet, dan is het blijkbaar niet belangrijk genoeg.

Ik denk dat het standpunt van mijn vader in deze tijd niet meer te handhaven is. En eerlijk gezegd sprak mijn moeders opvatting me toen ook al meer aan.

Want het gaat er niet alleen om, dat we de steeds verder uitgedijde verzorgingsstaat nu niet meer kunnen betalen. Het gaat ook om andere vragen. Het gaat ook om de vraag of we de zaken die echt van waarde zijn - zoals zorg dragen voor anderen, voorkomen van eenzaamheid bij ouderen, een boodschap doen voor je oude buren, je bejaarde moeder helpen met koken en eten - of we dat allemaal willen overlaten aan de overheid of dat we zelf de handen uit de mouwen steken? En moeten werkgevers niet accepteren dat medewerkers meer loyaliteiten hebben dan alleen hun werk?

Natuurlijk is een goed stelsel van sociale zekerheid een cruciale vorm van solidariteit. En dat *moeten* we landelijk regelen, bij de overheid. Maar dat betekent niet dat we elke vorm van solidariteit kunnen afwentelen op de overheid. Want overheidssolidariteit – laten we daar eerlijk over zijn – is wel bureaucratische solidariteit. De solidariteit van de cijfers, van hoe hoog de uitkeringen zijn en hoeveel mensen er recht op hebben.

We moeten dus opnieuw stilstaan bij de vraag: wat laten we aan de overheid en wat regelen we met elkaar? Want we zijn de afgelopen decennia ook wel steeds individualistischer geworden. We kijken erg naar: hoe regel ik het goed voor mezelf. We hechten aan onze autonomie. Daar is op zichzelf niets mis mee. Maar juist voor sociaaldemocraten is dan wel de vraag aan de orde: wringt dat individualisme niet met solidariteit.

Om een voorbeeld te noemen. Ook ik vind het prettig dat ik mijn eigen arts kan kiezen. Belangrijker nog: dat ik om een second opinion kan vragen als ik niet overtuigd ben van het behandeladvies van mijn specialist. Dat mijn verzekeraar objectieve argumenten geeft als hij geen contract met een zorgaanbieder heeft. Dat ik over voldoende betrouwbare informatie beschik om een verstandig keuze te kunnen maken. Het is mijn lijf en dus wil ik echt kunnen kiezen. Maar wat nou als die maximale keuzevrijheid uiteindelijk betekent, dat we ons mooie solidaire systeem van gezondheidszorg niet meer kunnen betalen? Waar weegt dan het zwaarst? Daarom ben ik blij met de afgewogen uitspraak van ons congres over de vrije artskeuze.

En wat als onze hang naar autonomie betekent, dat we onze dementerende vader liever naar een verzorgingshuis brengen dan ons best te doen goede zorg om hem heen te organiseren? Dat we geen

aandacht meer hebben voor de zieke buurman, de overspannen vriendin of dat jongetje in de klas dat geen vriendjes heeft?

De vraag is dus, om onze Koning maar weer te citeren: hoe geven we vorm aan een samenleving die meer is dan 16 miljoen selfies. Hoe voorkomen we dat we zoveel nadruk leggen op autonomie, dat we de waarde van bindingen uit het oog dreigen te verliezen.

In een recente column legde Bas Heijne in NRC wat mij betreft de vinger precies op de gevoelige plek. Hij schreef: 'De afgelopen eeuw hebben de overheid aan de ene kant, en de markt aan de andere, steeds meer taken op zich genomen waarin vroeger door kleine gemeenschappen werd voorzien. Daardoor is het gevoel van maatschappelijke samenhang, van gemeenschap, uitgehold. Alle populistische politiek, links en rechts, gaat precies daarover – dreigend verlies van maatschappelijke samenhang. Het is de blinde vlek van de huidige generatie sociaaldemocraten in Nederland.'

Hij raakte mij er diep mee.

Maar als we dat anders willen, hoe moet dat dan?

Ik behoor niet tot de mensen die zeggen dat vroeger alles beter was. Ik ben geen retrosocialist.

Maar dat hoeft ook niet. Ik zie juist dat jongeren nieuwe vormen bedenken voor oude begrippen. De eerste verzekeringen droegen vaak de naam: 'De Onderlinge'- want de deelnemers regelden de solidariteit onder elkaar. Nu vormen groepen jonge zzp'ers een broodfonds – en dat is precies hetzelfde: je draagt samen het risico. En het gaat dan niet alleen om geld, maar ook om aandacht voor de ander.

Er zijn studenten die een kamer krijgen in een tehuis voor ouderen – ze wonen dan gratis, maar besteden wel een deel van hun tijd aan een praatje, een wandeling of een uitje met de ouderen in het huis. Ik hoor alleen maar enthousiaste verhalen.

Er zijn buurt-websites waarop de buurtbewoners met elkaar afspraken maken over wie boodschappen doet voor de zieke buurvrouw en wie de kinderen opvangt als het in een gezin even niet goed loopt.

Met het oude begrip Solidariteit is volgens mij niets mis. Maar we moeten op zoek naar een invulling die past bij deze tijd. En daarbij ook eerlijk onder ogen zien wat wij zelf kunnen bijdragen.

En ondanks alle kritiek die mogelijk is op het project van decentralisatie dat dit kabinet heeft ingezet denk ik: daar ligt ook een geweldige kans. Lokale politici kunnen laten zien wat ze willen met de samenleving en hoe ze dat op het lokale niveau gaan aanpakken. Hoe je écht kan investeren in manieren om burgers te activeren, om hen verantwoordelijkheid te laten dragen. Hoe je buurtprojecten kunt stimuleren, waarin iedereen meedoet.

Ik las dat de gemeente Almelo de komende jaren 15 miljoen moet besparen. Dat is heel veel geld en dus moeten jullie keuzes maken. Maar ik las ook dat de wethouders zeiden: 'we willen hierover de discussie met de samenleving voeren.' Ik ben benieuwd hoe ze dat gaan aanpakken. Als die wethouders deze uitdaging aangaan, zou dit ook het begin kunnen zijn van een nieuwe manier van besturen in deze stad.

Dames en heren,

Ik denk dat we toe moeten naar een nieuwe invulling van de democratie, waarin burgers meedoen in het bestuur. En ik denk dat we toe moeten naar een nieuwe invulling van de verzorgingsstaat, waarin

iedereen meedoet in de zorg voor elkaar. In beide gevallen betekent dat het besef, dat de samenleving je niet alleen rechten geeft, maar ook plichten oplegt. Dat de samenleving inzet van de mensen mag vragen.

In hetzelfde artikel in Tubantia waarin ik las over de stadsmusical stond een stukje over het initiatief *Almelo doet mee!* Een initiatief waarbij mensen in de bijstand gestimuleerd worden lid te worden van een vereniging, zich in te zetten voor de buurt, actief te worden als vrijwilliger. Wat mij betreft mogen we dat in heel Nederland doen.

Want het is heel belangrijk – en dat betekent niet dat de staat het dan maar moet regelen...

Voor een traditionele sociaaldemocraat als mijn vader zou dit dus een moeilijke boodschap zijn. Maar ik denk dat juist sociaaldemocraten voorop moeten lopen langs deze nieuwe wegen.

En als het waar is wat Bas Heijne zegt, dat dit onze blinde vlek is, dan is het hoog tijd dat we weer goed om ons heen kijken. In Almelo is al een begin gemaakt. Ik dank u voor uw aandacht.